

Prohlášení osobností České sekce INSEA k roku 2018

28. 10. 2018

Každý rok končící osmičkou je pro Českou republiku příležitostí reflektovat klíčové události 20. století, jež utvářely naši národní historii. Bohužel s výjimkou roku 1918, kdy vznikl samostatný československý stát, se jedná o připomínku událostí, jež vývoj naší společnosti poznamenaly tragickým způsobem. Ať již máme na mysli letošní 50. výročí vpádu vojsk Varšavské smlouvy do Československa, 70. výročí únorového převratu nebo 80. výročí Mnichovské dohody, jedná se o smutná mementa, protože dané události byly spojeny s tragédiemi a pustošily nejen společnost jako celek, ale i oblast vědy, umění a vzdělávání.

Nemalá část společnosti dnes na naši nedávnou minulost a na oběti našich předků zapomíná nebo relativizuje význam zmíněných dějinných křižovatek a zpochybňuje hodnoty demokracie, právního státu a svobody, jež se pokoušíme budovat po roce 1989. S tím vědomím považujeme za důležité tyto události připomenout a přihlásit se jasně k ideálům demokracie, vzdělanosti a kultury, jež naše organizace – ve spojení se světovou komunitou INSEA – naplňuje v dílčí oblasti humanitních oborů, konkrétně v oblasti výchovy uměním.

Česká sekce INSEA v roce 2017 oslavila 50. výročí svého založení. Při té vzácné příležitosti bylo připomenuto, že také její historie, stejně jako životy jejích zakladatelů a představitelů, byly poznamenány událostmi připomínanými v letošním roce. V případě roku 1938 a 1948 to sice – vzhledem k tomu, že naše národní sekce byla ustavena až v roce 1967 – bylo pouze nepřímo, nicméně 2. světová válka nebo čtyřicetiletá totalita zahájená rokem 1948 byly smutnou dějinnou kulisou životů zakladatelů Československého komitétu INSEA. (Únorový puč přišel v době, kdy byli členové této vlivné generace výtvarných pedagogů dvacetiletými či třicetiletými mladými muži.) Snaha zabránit opakování válečných tragédií ostatně stála v počátcích aktivity UNESCO vedoucí k ustavení mezinárodní INSEA (International Society for Education

through Art) sdružující výtvarné pedagogy napříč kontinenty a hledající cesty, jak prostřednictvím uměleckého vzdělávání přispívat k mírové spolupráci národů. Historie Československa – stejně jako Československého komitétu INSEA – kráčela svými specifickými cestami, když nacistický teror vystřídal teror komunistický – v části Evropy, již osvobodila a zároveň obsadila Rudá armáda.

Připomínky výročí by měly být zajisté spojeny s aktualizacemi a se snahou odnést si z historie poučení. Nejinak je tomu v případě připomínky „osmičkových“ výročí. Zatímco teprve zpracováváme zkušenost připomínaných dějinných zlomů 20. století, hrnou se na nás nové výzvy a hrozby, ať již celoevropské či globální, tak specificky naše, české. Na nadnárodní úrovni k nim patří krize postmoderních liberálních společností, jejich identity a hodnot tváří v tvář fundamentalismu a extremismu různých barev a ideových podhoubí, rizika neoliberálního přístupu k veřejnému životu a vzdělávání, trvalá neudržitelnost konzumního způsobu života, únava z demokracie a blahobytu, migrační krize, zneužívání nových způsobů komunikace a síťových médií, populismus a volání po silných vůdcích a jednoduchých řešeních složitých společenských otázek. Některé ze zmíněných problémů byly reflektovány už našimi předchůdci, kteří hledali cesty z krize moderního člověka a obraceli se případně k umění moderny, chápanému jako projev humanity, niternosti a svobody.

V současné době, pro niž se vžilo Baumanovo metaforické označení „tekutá doba“, však stojí před výtvarnou výchovou nové úkoly. Zatímco u nás bylo po roce 1989 nejprve nutné hledat kontinuitu s tím, co v oboru prokázalo svou kvalitu, oddělit to od cenzurou poznamenaných plev a poté navázat reflexí postmoderních přístupů, jež se v umění i ve výtvarné pedagogice rozvinuly na západ od železné opony, nástup nových médií, pokračující globalizace a akcelerace informačního přehlcení a nových způsobů komunikace urychlily příchod nové fáze postindustriální společnosti, v níž panuje nejistota bez záchytných bodů, bují „post-pravda“, nastupuje iracionalita, decentralizují se média a koroduje jejich důvěryhodnost, stejně jako důvěryhodnost systému. Jde o přelomovou fázi vývoje, v níž demokracie ukazuje svou křehkost a mnozí hledají lék na nejistotu voláním po tradičních, avšak nedosažitelných jistotách, nebo dokonce po autokracii.

Umění a výtvarná výchova – v obou svých polohách: expresivní a receptivní – v této situaci znovu ukazují svou nezastupitelnost, protože umožňují chápat, zpracovávat a uplatňovat různorodost lidských zkušeností, dokáží přetavit nejistotu v tvořivou aktivitu a pěstují tolik potřebnou reflexivitu, vnímavost a kritický odstup spojený s vizuální a mediální gramotností.

V době, kdy se setřel rozdíl mezi reprezentací reality a realitou samotnou, kdy se realita podřizuje svému mediálnímu obrazu, je náš obor jediným, který soustředěně pracuje – na teoretické i praktické úrovni – s prvky a principy vizuálních a mediálních komunikátů a učí žáky rozumět složitému komunikačnímu procesu, jeho kontextům a obsahům. Cílem výtvarné výchovy tak je, v souladu s platným rámcovým vzdělávacím programem, naučit žáka aktivně užívat vizuálně obrazné prostředky k rozvoji jeho smyslového vnímání, k projevování subjektivity a ke komunikačnímu uplatnění. Tyto dovednosti jsou stále důležitější v době převahy obrazové komunikace, jež staví nejen na vizualitě, ale také na symbolizaci, metaforách

a apropiacích. Výtvarná výchova, jež žáky učí vizuálním komunikátům rozumět, je tak nezbytnou a nenahraditelnou součástí všeobecného i profesně zaměřeného vzdělávání, které umožňuje žákům a studentům orientovat se a aktivně pohybovat v nepředvídatelně se vyvíjející realitě.

Neméně důležitým aspektem umění a kultury, stejně jako vzdělávacích oborů transformujících tyto oblasti do vzdělávání, je, že odrážejí naši vlastní historii a prezentují kulturní dědictví celého lidstva jako hodnotu odrážející tvořivé a kognitivní schopnosti člověka. Porozumění vlastní kulturní historii a svému postavení ve společnosti, docenění rozličných forem tvořivosti a možností, jimiž lze tvůrčím a unikátním způsobem reflektovat svět, je cestou k nalézání vlastní identity. Teprve ona zakládá úctu k vlastní kultuře, kulturní zakotvení a sebevědomí – a možnosti dialogu s kulturami jinými. Skrze umění – jež Herbert Read případně označil jako *lingua franca*, univerzální jazyk kulturní výměny – je možné přijmout odlišnost, která nás jinak jako cizí prvek „ohrožuje“, a je možné využít ji k vlastnímu obohacení. Bez znalosti historie, společenských kontextů a kulturního kontinua není možné pochopit ani současné formy umění, ani chránit vlastní kulturní odkaz. V době, která nás konfrontuje s cizími kulturami, považujeme za velmi důležité nalézat cestu k porozumění světu, který k nám vstupuje a dál bude vstupovat – ať již následkem ekonomických procesů vyvolaných globalizací či migrací v důsledku válečných konfliktů, ekologických katastrof a nestability v nejrůznějších částech světa.

Klíčovým slovem soudobého vzdělávání zůstává tvořivost, tradiční doména výtvarné výchovy, a to jako kompetence spojená jak s kvalitou života jednotlivce, tak se schopností společnosti obstát v konkurenčním ekonomickém prostředí současného propojeného světa. Výtvarná výchova zůstává jedinečným prostorem pro rozvoj tvořivosti a zpracovává toto tradiční oborové téma v nových kontextech. Netřeba zdůrazňovat, že ve výtvarné výchově nejde pouze o schopnost tvořit a pracovat s výtvarnými prostředky, ale především o specifický způsob myšlení, který porovnává, hodnotí, transformuje, vybírá, zvažuje. Přestože se jedná o schopnost široce využitelnou nejen v tzv. kreativních průmyslech, jejichž důležitost dnes stoupá, hodnotu výtvarné výchovy nevystihují ekonomické parametry a jednostranně chápaná „užitečnost“. Tvořivost, již pěstuje umělecký tvůrčí proces, není jen flexibilním řešením problémů – učí nás pracovat také s tápáním a nejistotou, jež neodbytně provázejí člověka v době „tekuté modernity“, učí nás klást otázky a přistupovat aktivně a s otevřenou myslí ke složitému světu a zpochybňovat zaběhnuté pořádky a stereotypy. Podobně jako umění a humanitní obory obsahuje také výtvarná výchova element znejistění, zkoumání neomezeného počtu perspektiv, citlivosti ke kontextům a smyslu věcí. Všechny tyto kvality jsou sice obtížně kvantifikovatelné, avšak bezprostředně určují kvalitu lidského života a společnosti a jsou nezbytné ve světě, který se nalézá v sociálních, politických, ekologických, náboženských a jiných problémech. Je stále viditelnější, že v tomto světě obtožij pouze člověk, který nedisponuje pouze jednou dimenzí, který není „jednorozměrný“ – ostatně také tento apel je dědictvím, jež nám zanechala generace působící v 60. letech 20. století a už tehdy citlivě vnímající problémy, jež dnes hypertrofují.

U příležitosti vzpomínaných výročí – a tváří v tvář současným výzvám – chceme veřejnosti prezentovat vyjmenovaná specifika výtvarné výchovy a deklarovat její nezastupitelnost v systému vzdělávání. Chceme dál přispívat k jejímu rozvoji a aktivně působit v rámci společenské debaty – a to nejen té, jež se bezprostředně týká vzdělávání. Vyzýváme všechny aktéry rezortu vzdělávání – učitelskou veřejnost, školy a jejich zřizovatele, univerzity, ministerstva, spolky – ale i širokou veřejnost, aby spolu s námi reflektovali současné problémy a podpořili naše snahy o kultivaci veřejného života a kvalitní vzdělávání našich dětí, jehož nezbytnou součástí musí i nadále zůstat vzdělávací oblast umění a kultura.

V době, kdy dochází k relativizaci mnoha tradičních hodnot, považujeme rovněž za důležité přihlásit se k evropské identitě, jež je identitou liberálně demokratickou a svobodomyšlnou, identitou, jež v sobě spojuje – jak výstižně uvádí historik Carbonell a další – hodnoty zesvětštěného křesťanství, tedy svobodomyšlnost, uměleckou i vědeckou tvořivou vynalézavost, důraz na lidská práva, uplatňování liberální a pluralitní demokracie. Je to identita, jež byla ve 20. století potlačována dvěma totalitními systémy, identita, k níž se hlásili zakladatelé INSEA, a zároveň identita, jež nás vybavuje schopností unést úděl tekuté modernity a věku nejistot.

Níže podepsané členky a členové České sekce INSEA, jimž byla svěřena odpovědnost za naši organizaci vybudovanou na pevných odborných základech díla generace působící v nepříznivém období po roce 1968, považují zároveň za nutné ohradit se proti tendencím, jež dnes, po pouhém půlstoletí od okupace vojsky Varšavské smlouvy, zpochybňují demokratický vývoj po roce 1989 a relativizují zločinnost komunistického totalitního režimu. Nechtějí je *manifestus*, tedy zjevné a viditelné, že jsme odhodláni vystupovat aktivně proti všem podobám totality a proti snahám destruovat demokratické uspořádání v naší zemi. Nebudeme lhostejní k projevům nízké kultury společenské diskuse, nebo dokonce k protofašistickým a jiným neblahým společenským tendencím, které dnes můžeme sledovat, ať již jde o projevy nedůvěry k intelektuálnímu světu, snahy cenzurovat umělecké projevy ve jménu svérázně chápaného vlastenectví, vzbuzování a využívání strachu z cizího, vzestup nacionalismu, sjednocování národa proti společnému nepříteli, adorování boje, nástup populistických vůdců. Jak upozornil Umberto Eco, právě toto jsou rysy *věčného fašismu*, jenž je v lidském společenství stále latentně přítomen. Nedovolme mu vzejít a nepřipustíme, aby nás vedl k novému násilí a totalitě, k novým úpadkům. Nenechme si opět vzít to nejvzácnější: svobodu, která je nezbytná jak pro kvalitu života jednotlivců, tak pro odborný diskurz a život občanské společnosti, jíž je Česká sekce INSEA součástí. Naším předchůdcům, kteří museli následkům fašismu, totality a nesvobody čelit, to dlužíme.

*Petra Šobáňová, Aleš Pospíšil, Karel Řepa, Jana Jiroutová,
Karin Militká, Václava Zamazalová, Kateřina Štěpánková*

*Erich Mistrík, Lenka Vilhelmová, Jarmila Ketmanová, Martina Páleníčková, Jiří Raiterman,
Miloš Štofko, Hana Vacková, Ondřej Moučka, David Jedlička, Radka Novotná,
Lucie Haškovcová, Eva Jebavá, Barbora Svátková*